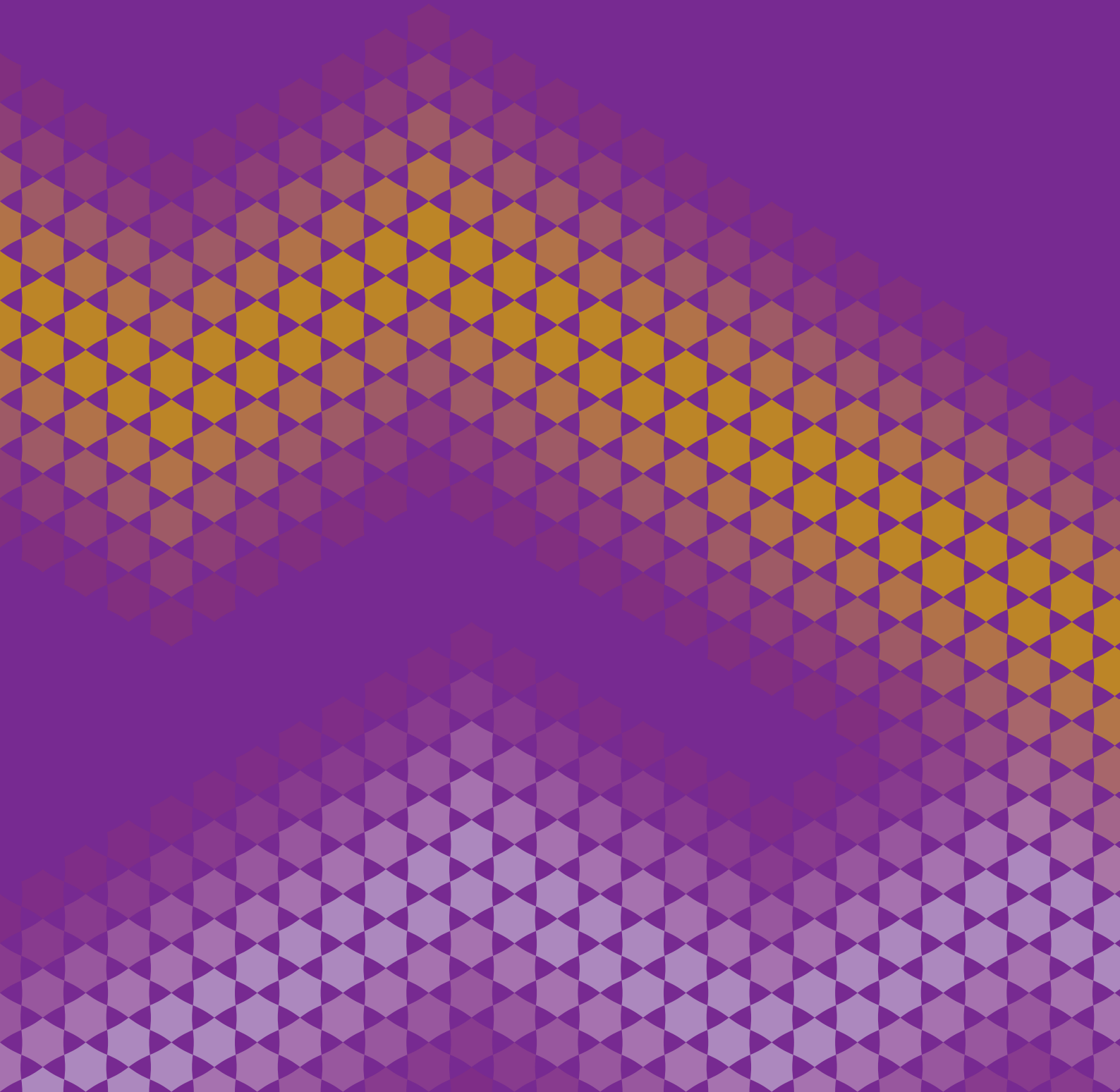

Årsrapporten
på webben
uka.se/arsrapport

TRENDER OCH TENDENSER I HÖGSKOLAN

UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR verkar i ett globalt sammanhang och liksom samhället i stort påverkas högskolesektorn allt mer av en ökad internationalisering. Internationalisering resulterar i kunskapsutbyten på en global nivå och är därför avgörande för utvecklingen av högskolans verksamhet. Detta skapar förutsättningar för höjd kvalitet inom både forskning och utbildning.

Internationalisering genomsyrar på många olika sätt högskolans verksamhet. Både på grundnivå och avancerad nivå samt forskarnivå rekryteras studenter i hög grad internationellt och inresande studenter utgör en allt större andel av nybörjarna på grundnivå och avancerad nivå.

Doktorander vid svenska lärosäten utför en betydande del av den forskning som universitet och högskolor bedriver, och mer än var tredje är en utländsk doktorand. Bland den forskande och undervisande personalen ökar antalet postdoktorer kraftigt och majoriteten är utrikes födda. De som utför forskning i Sverige har alltså i stor utsträckning internationell bakgrund.

Men förutom att lärosätena rekryterar både studenter och personal internationellt, genomför studenter vid svenska lärosäten delar av sina utbildningar utomlands. Vissa går också hela utbildningar utomlands, i synnerhet på sådana med högt söktryck. Att utbildningar byggs ut kan vara en anledning till att antalet som studerar utomlands har minskat det sista året.

En annan viktig aspekt av högskolans verksamhet är att bredda rekryteringen. Personer med utländsk bakgrund i den svenska befolkningen är väl representerade i den svenska högskolan – utrikes födda som invandrat före skoltarten och de som är inrikes födda med två utrikes födda föräldrar påbörjar högskolestudier i till och med högre grad än personer med svensk bakgrund.

Utländsk kompetens kan bidra till att lösa kompetensförsörjningen inom bristyrken. Till exempel har personer med utländsk examen en god ställning på arbetsmarknaden efter att ha genomgått kompletterande utbildningar vid svenska lärosäten. Av inresande studenter arbetade var femte i Sverige två år efter avslutade studier. Det behöver alltså inte finnas något motsatsförhållande mellan internationalisering och kompetensförsörjning.

Fler nybörjare

– både svenska och inresande

Antalet sökande till utbildningar på grundnivå och avancerad nivå fortsatte att minska höstterminen 2018. Historiskt sett ligger dock intresset för högskolestudier fortsatt på en hög nivå – jämfört med för drygt tio år sedan har antalet sökande ökat med 30 procent. Efter flera år med minskande antal, ökade antalet antagna 2018. För andra läsåret i rad ökade också antalet nybörjare på grundnivå och avancerad nivå och uppgick läsåret 2017/18 till 86 650. Av dessa var 60 procent kvinnor och 40 procent män. För första gången på flera år ökade antalet svenska nybörjare och kvinnorna stod för hela ökningen, medan männen fortsatte att minska i antal. Antalet svenska nybörjare ökade på yrkesexamenprogram, men fortsatte att minska på fristående kurser – antalet har halverats sedan rekordnoteringen läsåret 2009/10. Antalet inresande nybörjare fortsätter att öka och utgör en allt större andel av nybörjarna – 28 procent läsåret 2017/18. Till skillnad från svenska nybörjare läser majoriteten av de inresande nybörjarna fristående kurser, medan de i mindre grad läser yrkesexamensprogram.

För att möta samhällets kompetensbehov har staten tillfört medel för att lärosätena ska bygga ut program på grundnivå och avancerad nivå, främst lärarutbildningar och utbildningar inom hälso- och sjukvård, men även ingenjörsutbildningar. Något resultat av de utbyggnader av lärarutbildningar som skett sedan 2015 går dock inte att urskilja i antalet nybörjare, som de senaste läsåren varit i princip oförändrat. Läsåret 2017/18 påbörjade 13 670 en lärarutbildning, vilket är en svag minskning sedan läsåret 2015/16. Däremot ligger antalet nybörjare de senaste läsåren ändå på de högsta nivåerna under 2000-talet (med undantag för ett par läsår i början av tidsperioden). Samhällets behov av lärare i framtiden är dock betydligt större än vad nybörjarnivåerna motsvarar.

Läsåret 2017/18 tog 8 360 en lärarexamen av något slag, vilket var en ökning med 9 procent jämfört med läsåret innan. Dessförinnan minskade antalet examinerade från lärarutbildningar flera läsår i följd. Ökningen är förmodligen en konsekvens av att antalet nybörjare på lärarutbildningarna ökade kontinuerligt

efter införandet av den nya lärarutbildningen 2011/12, och att dessa nu börjar ta ut examen.

Det finns även ett stort behov av ingenjörer, men antalet nybörjare på civilingenjör- och högskoleingenjörutbildningar minskade läsåret 2017/18. På exempelvis läkarprogram, sjuksköterskeprogram och specialistsjuksköterskeprogram ökade dock antalet nybörjare, vilket förefaller vara ett resultat av pågående utbyggnader. Antalet examinerade ökade för flera yrkesexamenprogram, däribland sjuksköterskeexamen och civilingenjörsexamen.

Trots att antalet nybörjare ökade finns det för första gången sedan 2008 ledig kapacitet i högskolan. Under 2018 var värdet av utbildningsvolymen (helårsstudenter och helårsprestationer) lägre än de samlade takbeloppen. Detta efter flera år av överproduktion då lärosätena utbildade fler studenter än vad anslagen täckte. Den starka arbetsmarknaden och svårigheter att rekrytera studenter, bland annat till de utbildningar som byggs ut anges av flera lärosäten som förklaring.

Utbyggnaderna av utbildningar är förmodligen orsaken till att antalet helårsstudenter ökade läsåret 2017/18 för första gången på flera år. Ökningen från föregående läsår var 1 procent och uppgick till 3 500 helårsstudenter. Det totala antalet helårsstudenter var därmed 297 300, varav 59 procent utgjordes av kvinnor och 41 procent av män. Majoriteten av utbildningsvolymen var på utbildningsprogram – 46 procent på yrkesexamensprogram, 30 procent på generella program och 1 procent på konstnärliga program. Utbildningsvolymen på fristående kurser utgjorde 22 procent, vilket är en minskning med 10 procentenheter över tio läsår. Utbildningsvolymen på både yrkesexamensprogram och generella program har istället ökat. Tillsammans visar detta att högskolan blir alltmer programinriktad.

Fortsatt kraftig social snedrekrytering till högskolan

Den sociala bakgrunden, mätt med föräldrarnas utbildningsnivå spelar stor roll för benägenheten att påbörja högskolestudier. Av alla som föddes 1993 hade knappt hälften påbörjat högskolestudier senast vid 25 års ålder. Ju högre utbildning föräldrarna har, desto vanligare

är det att ungdomarna börjar studera. Om föräldrarna hade en forskarutbildning var övergången till högskolan 84 procent, och hade föräldrarna minst en treårig eftergymnasial utbildning var övergången 67 procent. Men om föräldrarna hade en förgymnasial utbildning var övergången mycket lägre, 23 procent. Den sociala snedrekryteringen i Sverige är ett relativt stabilt fenomen – inga stora förändringar har hänt mellan årskullarna födda 1983 och 1993. Bland OECD-länderna är Sverige tillsammans med Finland, Österrike, Lettland och Litauen ett av länderna med störst social snedrekrytering.

Däremot var det inga stora skillnader i övergången till högskolan mellan personer med svensk respektive utländsk bakgrund. Av dem som föddes 1992 var individer med utländsk bakgrund relativt väl representerade bland nybörjarna i högskolan uppföljningsåret 2017. Det fanns dock skillnader inom gruppen med utländsk bakgrund – för personer födda i Sverige av utrikes födda föräldrar och för personer som invandrat före 7 års ålder var övergången till högskolan till och med högre än för personer med svensk bakgrund. Däremot var övergången för personer som invandrat från och med 7 års ålder, det vill säga efter skolstarten mycket lägre. Invandringsålder påverkar alltså i hög grad om utrikes födda personer påbörjar högskolestudier. Övergången bland personer i denna grupp har minskat i flera årskullar, men ingen minskning har skett de senaste åren, vilket kan tyda på en stabilisering. Sverige är tillsammans med till exempel Schweiz och Israel ett av de OECD-länder där personer med utländsk bakgrund är väl representerade bland högskolenybörjarna.

Distansstudier ökar i popularitet och nybörjarna blir äldre

Distansstudier blir alltmer populära och jämfört med föregående hösttermin ökade antalet distansstudenter med 7 procent. Ökningen var ungefär lika stor för kvinnor och män, men totalt sett är distansstudier mycket vanligare bland kvinnor. Bland dem som enbart studerade på distans var 70 procent kvinnor och 30 procent män, att jämföra med

61 procent kvinnor respektive 39 procent män i hela studentpopulationen. Höstterminen 2018 studerade 62 490 enbart på distans, vilket motsvarar 18 procent av hela studentpopulationen.

Totalt var 349 300 studenter registrerade på en utbildning på grundnivå och avancerad nivå, vilket är en ökning med 3 820 sedan föregående hösttermin. Detta är andra höstterminen i rad som antalet ökar, men det är första gången sedan höstterminen 2011 som antalet svenska studenter ökar.

Nybörjarna blir allt äldre. En allt lägre andel av ungdomarna påbörjar högskolestudier direkt efter gymnasieskolan och nivåerna börjar närma sig dem som föddes på 1980-talet. I den senaste årskullen som följts upp hade 13 procent av 19-åringarna påbörjat högskolestudier.

Studenternas prestationsgrader ökar

Studenternas prestationsgrader fortsätter att öka svagt, studenterna tar alltså i högre grad de poäng de har registrerat sig för. Den totala genomsnittliga prestationsgraden baserat på samtliga kursregistreringar läsåret 2015/16 var 83 procent, medan motsvarande andel för läsåret 2005/06 var 80 procent. Programstudenter har i genomsnitt högre prestationsgrader än studenter som läser fristående kurser – så har det sett ut under den senaste tioårsperioden. Ökningen av den totala genomsnittliga prestationsgraden beror troligen på att högskolan blir alltmer programinriktad.

Många studenter hoppar av sin utbildning redan under första läsåret. Av alla nybörjare på yrkesexamensprogram läsåret 2016/17 hoppade i genomsnitt drygt var femte student av utbildningen första eller andra terminen. Männerna hoppade av i högre grad än kvinnorna – 24 procent respektive 18 procent. Det var stor skillnad i avhopp mellan programmen – studenterna på läkarprogrammet hoppade av i lägst grad, 7 procent, medan studenterna på biomedicinsk analytikerprogrammet och ämneslära programmet hoppade av i högst grad, båda 32 procent.

Det är alltså många studenter som hoppar av det program de påbörjat i ett tidigt skede, och det påverkar examensfrekvensen. Läsåret 2017/18 var examensfrekvensen högst för

studenter som gått på barnmorskeprogrammet, 90 procent och lägst på högskoleingenjörsprogrammet, 50 procent. På samtliga undersökta program hade kvinnorna högre examensfrekvens än männen. På arbetsterapeutprogrammet, läraryrket, receptarieprogrammet och tandhygienistprogrammet var skillnaderna särskilt stora - över 20 procentenheter.

Examensfrekvensen på forskarnivå ökar med studietiden. Av nybörjarna 2010 var det 48 procent som hade avlagt doktorsexamen inom fem år och 72 procent inom åtta år, medan fem procent hade avlagt en licentiatexamen. Sammantaget var det alltså 23 procent som inte hade avlagt någon examen alls efter åtta år. Bland nybörjarkullen 2010 var examensfrekvensen inom fem år högst inom naturvetenskap, medan den var lägst inom humaniora och konst.

Fortsatt ökning av betalande freemover-studenter

Det finns ett stort intresse bland internationella studenter att komma till svenska lärosäten för att studera. Läsåret 2017/18 fanns 37 830 inresande studenter och detta var en ökning med 5 procent sedan föregående läsår. Bland dessa var könsfördelningen jämn, 53 procent var kvinnor och 47 procent var män. Hela ökningen stod freemover-studenter för, det vill säga studenter som arrangerar sina studier på egen hand. Särskilt påtaglig var ökningen av betalande studenter. Antalet freemover-studenter som betalade studieavgifter ökade med 24 procent jämfört med året innan. Vid de flesta lärosäten är dock antalet betalande studenter fortfarande förhållandevis få, och i relation till den totala utbildningen på grundnivå och avancerad nivå utgör den studieavgiftsfinansierade verksamheten en begränsad del, 3 procent. Några lärosäten har dock många betalande studenter, och vid dessa motsvarar verksamheten närmare 10 procent av intäkterna till grundnivå och avancerad nivå. Det går alltså inte längre att betrakta den studiefinansierade verksamheten som en marginell företeelse i den svenska högskolan.

EU:s ministerråd beslutade 2011 om målet att till 2020 ska 20 procent av alla examinerade ha studerat utomlands någon del av sin utbild-

ning. Av de som examinerades på grundnivå och avancerad nivå 2017/18 hade i genomsnitt 14 procent studerat utomlands under någon av de senaste tolv terminerna, vilket är en minskning med 1 procentenhet jämfört med året innan. Det är dock stora skillnader mellan vilka examina studenterna har tagit. Andelen varierade från 45 procent på civilekonomprogrammet till 1 procent på forskolläraryrket. Av de examinerade på forskarnivå 2017 hade 26 procent genomfört delar av sin forskarutbildning utomlands, och majoriteten hade anordnat sina utlandsstudier på egen hand. Könsfördelningen bland dessa var jämn, 46 procent kvinnor och 54 procent män. Det var stora skillnader mellan forskningsämnesområden – andelen som varit utomlands under sin forskarutbildning varierade mellan 25 procent inom naturvetenskap och 3 procent inom lantbruksvetenskap och veterinärmedicin.

Trots ambitionen om ökad mobilitet har antalet utresande studenter på grundnivå och avancerad nivå minskat de tre senaste läsåren. Lsåret 2017/18 var antalet utresande studenter 23 770 – 58 procent var kvinnor och 42 procent var män. Majoriteten av dessa var freemoverstudenter. Minskningen utgjordes helt av utresande freemoverstudenter, som minskade med 3 procent.

God etablering på arbetsmarknaden för examinerade på grundnivå och avancerad nivå

Personer med examen från utbildningar på grundnivå eller avancerad nivå etablerar sig i genomsnitt relativt väl på arbetsmarknaden, 1–1,5 år efter avlagd examen. Av alla som tog examen läsåret 2014/15 var i genomsnitt 84 procent etablerade. Av personer med yrkesexamen var 90 procent etablerade, men det fanns skillnader mellan olika yrkesexamina. Högst var etableringsgraden för examinerade inom hälso- och sjukvård samt social omsorg. Etableringsgraden för personer med en generell examen var lägre – i genomsnitt 77 procent och även här fanns skillnader mellan olika huvudinriktningar. Liksom för personer med yrkesexamen var etableringsgraden högst för personer med generell examen inom hälso- och

sjukvård samt social omsorg. Personer med konstnärliga examina hade sämst ställning på arbetsmarknaden – 42 procent var etablerade 1–1,5 år efter avlagda examina.

Det var inga stora skillnader i etablering mellan kvinnor och män som avlagt examen de senaste åren – skillnaderna var större tidigare då männen var etablerade i mycket högre grad än kvinnorna.

Ett sätt att öka tillgången på utbildad arbetskraft är att personer som har en utländsk examen kan genomföra en kompletterande utbildning och på så sätt få ett arbete i nivå med sina färdigheter. Ett år efter examen var 70 procent av personer med utländsk examen etablerade efter att ha gått en kompletterande utbildning. Andelen etablerade ökade väsentligt över tid – tre år efter utbildningen var andelen etablerade män 90 procent och andelen etablerade kvinnor 85 procent.

Ökning av andelen kvinnor bland doktorandnybörjare

Ungefär fyra procent av studenterna som tar en examen på grundnivå och avancerad nivå fortsätter att studera på forskarnivå. De senaste tjugo åren har antalet nybörjare på forskarnivå pendlat mellan 3 000 och 4 000. År 2018 var antalet doktorandnybörjare 3 080, vilket var färre än 2017. Till skillnad från nybörjarna på grundnivå och avancerad nivå, där det är en större andel kvinnor än män, är könsfördelningen helt jämn bland doktorandnybörjarna.

Trots att lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå har ökat, har inte forskarutbildningen ökat i volym. Detta beror till stor del på att lärosätena har ersatt utbildningsbidraget med doktorandanställningar. Denna reform har lett till förbättrade anställningsvillkor för doktoranderna, men ökade kostnader för lärosätena per doktorand. Att det har blivit dyrare att anställa doktorander kan vara en förklaring till att postdoktorerna har ökat kraftigt de senaste åren (läs mera om detta i avsnittet *Kraftig ökning av postdoktorer*).

Rekryteringen till utbildning på forskarnivå sker i hög grad internationellt. Av nybörjarna 2018 var 1 300 utländska nybörjare, vilket motsvarar 42 procent. Bland utländska doktorand-

nybörjare var andelen män högre än andelen kvinnor – 54 procent män och 46 procent kvinnor. År 2018 var andelen kvinnor bland de svenska nybörjarna 54 procent, vilket är den högsta andelen som redovisats hittills.

Andelen utländska doktorander har ökat och en majoritet av dem lämnar Sverige efter examen. Av utländska doktorander som avlagt doktorsexamen i Sverige hade 58 procent av kvinnorna och 64 procent av männen lämnat Sverige tre år efter examen. Efter åtta år hade andelen som lämnat Sverige ökat till 60 procent av kvinnorna och 67 procent av männen. Det var dock skillnader mellan olika forskningsämnesområden. För att bättre ta hand om den kompetensbas som utländska forskarutbildade utgör kan det vara nödvändigt att vidta riktade insatser.

Andelen av den svenska befolkningen som påbörjar en forskarutbildning har minskat kraftigt de senaste tio åren. Av dem som föddes 1977 hade 1,6 procent påbörjat en forskarutbildning senast vid 30 års ålder. Motsvarande andel bland dem som föddes 1988 var 0,7 procent. Detta är en minskning med 0,1 procent från föregående årskull. Om andelen ska öka igen, samtidigt som forskarutbildningen ska fortsätta att rekrytera många utländska doktorander, bör volymen på forskarutbildningen öka.

Kraftig ökning av postdoktorer

Under flera år har den forskande och undervisande personalen ökat i takt med att lärosätenas intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå har ökat. Det är de tvååriga meriteringsanställningarna som postdoktorer och lektorerna som har ökat mest under den senaste tioårsperioden. Anställda inom andra kategorier har också ökat, utom adjunkterna som har minskat i antal den senaste tioårsperioden. Eftersom utvecklingen varierar mellan anställningskategorierna, har sammansättningen bland den forskande och undervisande personalen förändrats över tid, vilket har lett till att personalen har blivit alltmer akademiskt välmeriterad.

Bland den forskande och undervisande personalen var andelen kvinnor 46 procent totalt, vilket var en ökning med 1 procentenhet

sedan föregående år. Detta var ändå den största ökningen under den senaste tioårsperioden. Andelen kvinnor varierar mellan de olika anställningskategorierna och var störst bland adjunkter, 59 procent, samt annan forskande och undervisande personal utan doktorsexamen, 50 procent. För en anställning inom någon av dessa anställningskategorier krävs inte doktorsexamen, vilket innebär att andelen kvinnor var störst inom de kategorier där personalen kan anses vara minst akademiskt välmeriterad.

Kvinnorna är fortfarande underrepresenterade bland professorerna, andelen var 29 procent, men andelen kvinnor bland professorerna ökar kontinuerligt, så även 2018. Professorer är också den anställningskategori där andelen kvinnor har ökat mest under den senaste tioårsperioden. Sedan 2008 har antalet kvinnor bland professorerna nära nog dubblats, medan männen har ökat betydligt mindre – med 7 procent. Det är emellertid kvinnorna bland lektorerna som har ökat mest antalsmässigt. Eftersom lektorerna till stor del utgör rekryteringsbasen för professorer, kommer andelen kvinnor bland professorerna sannolikt att fortsätta öka i framtiden.

Personal till högskolesektorn rekryteras i hög grad globalt och utländsk bakgrund är vanlig bland den forskande och undervisande personalen. År 2018 var 35 procent antingen utrikes födda eller födda i Sverige av två utrikes födda föräldrar, vilket är en ökning sedan föregående år. Andelen anställda med utländsk bakgrund är störst bland meriteringsanställda och i synnerhet bland postdoktorerna, 78 procent. Bland professorer och lektorer var motsvarande andelar lägre, 28 respektive 26 procent.

År 2018 var 76 180 personer anställda vid universitet och högskolor. Omräknat till heltidsekvivalenter uppgick antalet till 61 430. Detta motsvarar 28 procent av alla statliga anställda, vilket innebär att högskolesektorn är den enskilt största statliga sektorn sett till antalet anställda. Om doktorander exkluderas uppgick antalet heltidsekvivalenter till 51 670. Den forskande och undervisande personalen uppgick till 30 840 heltidsekvivalenter och personal med andra än forskande och undervisande uppgifter uppgick till 20 840 heltidsekvivalenter. Över tid har den forskande och

undervisande personalen ökat mer än personal med andra arbetsuppgifter, vilket innebär att forskande och undervisande personal utgör en allt större andel av personalen vid lärosätena.

Doktorander utför den största andelen av forskningen

Huvuddelen av den offentligt finansierade forskningen bedrivs i Sverige inom högskolesektorn. Forskningen är i hög grad koncentrerad till de stora breda och fackinriktade universitetet som också har den högsta andelen forskning i sin verksamhet. I genomsnitt 67 procent av de totala intäkterna vid dessa lärosäten avsåg forskning och utbildning på forskarnivå. Forskningens ekonomiska tyngdpunkt låg 2017 inom forskningsämnesområdena medicin och hälsovetenskap samt naturvetenskap – mer än hälften av intäkterna tillföll dessa områden.

Den forskande och undervisande personalen ägnade 45 procent av arbetstiden åt forskning. Det fanns dock stora skillnader mellan olika forskningsämnesområden. Mest arbetstid ägnades åt forskning inom medicin och hälsovetenskap, 56 procent och minst inom humaniora och konst, 32 procent. Den varierande tillgången på forskningsresurser innebär också att lärare och forskare inom olika forskningsämnesområden inte har samma möjligheter att meritera sig forskningsmässigt, och att många lärare som undervisar på grundnivå och avancerad nivå inte själva är aktiva forskare. Doktorander utför i själva verket den största andelen av forskningen vid svenska universitet och högskolor, 32 procent, följt av personer i anställningskategorin forskare, 22 procent.

Lärosätenas intäkter ökade

En förutsättning för lärosätenas verksamhet är finansieringen. Lärosätenas totala intäkter 2018 var 73,9 miljarder kronor, en ökning med 0,6 miljarder kronor i reala termer jämfört med 2017. Av de totala intäkterna avsåg 30,3 miljarder utbildning på grundnivå och avancerad nivå och 43,2 miljarder forskning och utbildning på forskarnivå. Intäkterna till båda dessa verksamhetsområden har ökat sedan förra året. Huvuddelen av lärosätenas intäkter för utbildning

på grundnivå och avancerad nivå bestod av direkta statsanslag, 85 procent, medan andelen var betydligt lägre för forskning och utbildning på forskarnivå, 44 procent. Detta beror på att staten även kanaliserar betydande medel till lärosätenas forskningsverksamhet via forskningsråd och andra forskningsfinansierande myndigheter.

Under lång tid har intäkterna till forskning och utbildning på forskarnivå varit högre än intäkterna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå och under de senaste tio åren har till och med denna andel av de totala intäkterna ökat. Detta är till stora delar resultatet av betydande statliga satsningar på högskolans forskning under samma period. Ökningen har dock mattats av något de senaste åren och för andra året i rad minskade lärosätenas intäkter från de statliga forskningsråden. Detta kompensades dock av att intäkterna från stiftelser och andra organisationer utan vinstsyfte ökade i ännu större utsträckning. Särskilt kraftig var ökningen av Wallenbergstiftelsernas bidrag till lärosätenas forskning.

En annan bidragande orsak till lärosätenas intäktsökning 2018 var de ökade intäkterna för uppdragsverksamhet. Totalt ökade dessa intäkter med 170 miljoner kronor. Framförallt berodde detta på ökade intäkter från statliga myndigheter, främst på grund av den pågående utbyggnaden av polisutbildningen.